

Hamza Gábor

DOI: 10.15170/Dike.2021.05.02.02

Prof. Dr. iur. DDr. h. c., az MTA rendes tagja

ELTE ÁJK

A jeles humanista gondolkodó és kodifikátor, *Andrés Bello* és a magánjogi (polgári jogi és kereskedelmi jogi) kodifikáció Chilében¹

The Outstanding Humanist Thinker and Codificator, Andrés Bello and the Codification of Private Law (Civil Law and Commercial Law) in Chile

The author of this article analyzes the process of codification of private law (civil law and commercial law) in the light of the thought of Andrés Bello (1781–1865), the humanist thinker and expert of codification in Chile. The intellectual background of Andrés Bello, born in Venezuela, comprised history, philosophy, linguistics, literature, mainly poetry, education as well as law. It also deserves to be mentioned that Bello was the first rector of the State University of Chile founded in 1842. According to the idea of Andrés Bello Roman law (ius Romanum or ius civile) constituted the background of legal education as well as the primary source of the codification of private law in Chile. The author of the study points out that Bello had no legal education. In the field of philosophy he was substantially influenced by the scholastic tradition. In his works he put special emphasis on morality in compliance with the plurisecular tradition deeply rooted in natural law (derecho natural). This article provides also an insight into the partial influence of the German Historical School of Law (Historische Rechtsschule) on the law related ideas of Andrés Bello. The author emphasizes the decisive influence of Johann Gottlieb Heineccius on Andrés Bello. Andrés Bello was regarded as a major authority regarding his principles of international public law both in Europe and in most countries of Latin America. He spent 19 years in the United Kingdom, in London. His work Principios de Derecho de Gentes, published in 1832 was with no doubt fundamental in particular as far as sovereignty of State was concerned. Andrés Bello was a committed advocate of the Solidaridad americana pointing out the specific features i.e. characteristics of the Spanish speaking states in America. In the field of the codification of private law (civil law and commercial law) in Chile the role of Andrés Bello was determinant. The first step towards codification was the consolidation of the law of the country. The process of consolidation ended in 1833 when the first constitution of Chile was promulgated and came into effect. During the second period, encompassing the period between 1834 and 1838, Andrés Bello took into consideration the French Civil Code, the Austrian General Civil Code and the Civil Code of canton Bern (Switzerland) prepared by Samuel Ludwig Schnell. During the third period (from 1838 through 1849) Andrés Bello contemplated the structure and the contents of the draft Civil Code of Chile. It has to be noted that on the territory of Chile several compilations, namely the Breviarium Alaricianum, the Fuero Juzgo, the Fuero Real, the Siete Partidas, as well as the Ordenamiento de

¹ A tanulmány korábbi kutatási eredmények felhasználásával és kiegészítésével 2021-ben a 138899 számú OTKA projekt keretében készült.

Alcalá were implemented. Moreover, the Nueva Recopilación, promulgated in 1567, the Recopilación de las Leyes de las Indias, promulgated in 1680 as well as the Novísima Recopilación, promulgated in 1805 were in effect. The author of the article emphasizes that the Civil Code of Chile prepared by Andrés Bello influenced the codification of civil law in most countries of Latin America. Therefore, as the author puts it, Andrés Bello can be regarded as a 'father of codification of civil law' in Latin America. The Civil Code of Chile was completed in 1855 and promulgated by the National Congress in the following year. The Civil Code of Andrés Bello came into effect in 1857. The Code is still in effect, with minor amendments i.e. modifications. The Civil Code of Chile follows partly the French Civil Code. However, the Código de la República de Chile, albeit does not contain a General Part (parte general), differs from the French model regarding its structure. Compiling the Code, Andrés Bello took into consideration the Spanish legal dogmatics based mainly on Roman law traditions (acervo jurídico romano). He also availed himself of the doctrine developed by the representatives of the German Pandectist Legal Science with particular regard to the thoughts of Friedrich Carl von Savigny (1779–1861). Several legal institutions regulated in the text of the Civil Code of Chile testifies the influence of the works of Jean Domat (1625–1696), Robert-Joseph Pothier (1699–1772), Merlin, Favard de Langlande, Jean-Etienne-Marie Portalis ((1745–1807), Raymond Théodore Troplong, Pardessus and Carl Salomo Zachariae von Lingenthal (1769–1843). Andrés Bello took into consideration first of all the French Civil Code, the Austrian General Civil Code (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB), the Louisiana Civil Code, the Prussian General Land Code (Allgemeines Landrecht) as well as the Dutch Civil Code (Burgerlijk Wetboek), promulgated in 1838. In the last part of his study the author emphasizes that the Civil Code of Chile does not contain a General Part (Parte General). The structure of the Civil Code of Chile is as follows: the Preliminary Title (Titulo preliminar), containing general dispositions, the Law of Persons, the Rights In Rem, The Law of Succession (Law of Inheritance) and the Law of Contractual Obligations.

Keywords: *Andrés Bello as expert of linguistics, Andrés Bello as philosopher, concept of constitution, concept of State, sovereignty, Andrés Bello as specialist of Roman law, Civil Code of Chile, Commercial Code of Chile, codification as process of consolidation of the legal system, colonial law, Roman law as source of the Civil Code of Chile, European civil codes as sources of the Civil Code of Chile, European legal science and the Civil Code of Chile, Historical School of Law, influence of the Civil Code of Chile in Japan and in Latin America*

1. Bevezető

Andrés Bello (1781–1865), a nemzetközi hírnévnek örvendő chilei jogtudós, kodifikátor és jeles humanista neve és munkássága kevéssé ismert Európában. Latin-Amerika, pontosabban Dél- és Közép-Amerika legtöbb országában azonban a jogtudomány és a jogalkotás (kodifikáció) területén kifejtett tevékenysége kiemelkedő, sőt egyenesen meghatározó volt. Igen széleskörű, nem csak a jogtudomány (*ciencia jurídica*) területére szorítkozó munkássága számos vonatkozásban a 21. század harmadik évtizedében is aktualitással

rendelkezik és iránymutató a jogtudomány, elsősorban a magánjogi kodifikáció és a társadalomelmélet területén.

2. Andrés Bello tudományos nézeteiről

A Caracasban, Venezuelában született, de élete döntő részét Chilében töltő *Andrés Bello*² a tudomány és a művészet több területén is maradandót alkotott.³ Élete az irodalom és a jogtudomány vonzásában telt. *Andrés Bello* a *Silvas Americanas* néven ismert költeményeiben új irányokat mutatott a 19. században még lényegében egységesnek tekinthető latin-amerikai költészet számára, de jelentős művek szerzője volt a filozófia, filológia és a pedagógia területén is. *Andrés Bello* nevéhez fűződik 1842-ben az első chilei (állami) egyetem alapítása is, Santiago de Chilében,⁴ melynek első rektora lett. Kétségtelen, hogy *Andrés Bello* szellemi beállítottságánál, indíttatásánál fogva alapvetően – bár egyetemi (akadémia) szinten, azaz formálisan jogi tanulmányokat nem folytatott – jogász, jogtudós (*jurisconsulto*) is volt.

Nem áll ellentétben a fentiekkel az, hogy *Andrés Bello*-nak mint filozófusnak is vitathatatlanul kiemelkedően jelentős az életműve. *Bello* átfogó világképpel (*Weltanschauung*) rendelkező filozófus volt, akinek a világról és az életről alkotott koncepciója kiindulópontot jelentett tevékenysége valamennyi területén. Klasszikus, bár nem doktriner természetű tanulmányait a skolasztikus tradíció erős hatása jellemezte, jóllehet annak túlhajtott formalizmusától egyértelműen elhatárolta magát. Filozófiája Isten (*Dios*) ismeretére épült, s jogfogalma szintén istenképében gyökerezett, mert számára Isten nem csupán teremtő akarat, de rendező értelem is egyben. Az erkölcsi rend (*ordenamiento moral*) törvényeit *Andrés Bello* meggyőződése szerint Isten ültette az ember lelkiismeretébe és szívébe; az igazság nézete szerint Isten kifejeződése. A természetjog (*derecho natural*) talaján állt, melynek végső bázisa a Legfőbb Lény.

1832-ben kiadott, nemzetközi joggal foglalkozó, *Principios de Derecho de Gentes* című művében hangsúlyozza, hogy a nemzetek (*naciones*), mivel egymástól függetlenek, magatartási szabályaikat az okoknak és okozatoknak az Univerzum fizikai és erkölcsi rendjében megfigyelhető kapcsolatából vezethetjük le, amelyeket viszont a Legfőbb Lény állított föl. Ebben a művében hangsúlyozza az amerikai, pontosabban az amerikai kontinens nemzetei közösségének (*comunidad*) vitathatatlanul jogos igényét az önállóságra, az önálló, autonóm, sőt szuverén állami létre. Kiemeli továbbá az amerikai nemzetek, népek, etnikumok közösségének eltérő sajátosságait az európai nagyhatalmakétól. Felfogása szerint ez a sajátos jegyekkel, vonásokkal rendelkező ún. *Solidaridad americana*.

² *Andrés Bello* 1829-ben érkezett Chilébe. Haláláig a fővárosban, Santiago de Chile-ben élt. A chilei állampolgárságot a Kongresszustól kapta, érdemei elismeréseként. Fontos utalni arra, hogy *Andrés Bello* szerkesztője volt a nagy tekintélyű chilei hivatalos lapnak, az *El Araucano*-nak.

³ *Andrés Bello* munkásságának kivételesen gazdag bibliográfiájára nézve lásd VAISSE, Bibliografía de don Andrés Bello.

⁴ A római jog jelentőségére nézve a latin-amerikai egyetemeken a 19. században összefoglalóan lásd.: STEGER, Weltzivilisation und Regionalkultur.

Bello joggal, jogtudománnyal kapcsolatos munkásságában kiemelkedő szerepet kap a római jog (*derecho romano*) intézményeinek, konstrukcióinak és elveinek elemzése. A jeles argentin jogtörténész, *Miguel Luis Amunátegui* szerint *Bello*-t bírálókat érte a római joghoz való – tegyük hozzá, nem csupán „tendenciaszerű” – feltétlen ragaszkodása miatt. Ez azonban nem vethető a szemére, hiszen a választott hazájában, korának Chiléjében hatályos spanyol (koloniális) jog – *derecho colonial* – heterogén jellegére, természetére tekintettel nélkülözhetetlen volt a jogász hivatásra aspirálóknak, hogy megismerjék az antik római jogalkotás racionális és koherens rendszerét. Bár dicséretesnek és megalapozottnak tartjuk *Miguel Luis Amunátegui* szándékát, ennek ellenére meg kell állapítanunk, hogy a római jogi oktatás *Andrés Bello* koncepciójában nem egyedül a magánjog területén megvalósuló kodifikáció előtti civiljogi jogalkotás bonyolult, sokszor áttekinthetetlen rendszerének átfogó átalakítását, megreformálását szolgálta. *Bello* szerint ugyanis a római jog tanulmányozása elengedhetetlen a jogász tudat formálása és a leendő jogászoknak a tudomány útján való eligazítása szempontjából.⁵

Kétségtelen az, hogy a német történeti jogi iskola (*Historische Rechtsschule*) hatott⁶ *Andrés Bello* nézeteinek formálódására, világnézetének alakulására. Egyetértünk ugyanakkor *Hessel Edward Yntema* (1891–1966) ama nézetével, miszerint *Bello* bár megismerkedett a történeti jogi iskolával, azonban ennek tanait a maguk egészében, „*in complexu*” nem fogadta el. *Andrés Bello* felfogását *Hessel Edward Yntema* szerint sajátos módon alapvetően *Johann Gottlieb Heineccius* (1681–1741) rendszere nyomán alakította ki.⁷

Bello páratlanul gazdag, igen szerteágazó jogi *oeuvre*-jében a nemzetközi jog elvei a 19. század első felében rendkívüli aktualitással rendelkeztek, mivel ebben az időben nyerték el függetlenségüket a latin-amerikai államok. Összes művei sorában négy kötetbe gyűjtve adták ki e tárgyba vágó műveit. Az első kötet *Andrés Bello* alapművét (*Principios de Derecho Internacional*), a második kötet londoni diplomáciai és chilei kancelláriai működéséhez – Londonban összesen 19 évet töltött el – kapcsolható anyagokat tartalmazza, míg a harmadik és a negyedik kötet külügyminisztériumi főtisztviselői tevékenységének tulajdonítható feljegyzések, tájékoztatók, vélemények gyűjteményét foglalja magában. Munkássága közvetlenül vetette meg Latin-Amerikában a nemzetközi jog alapját. Közvetett hatása hosszú időn át fennmaradt, mint kétségtelenül a legtiszteltebb tekintélyé a nemzetközi (köz)jog terén az egész kontinensen.⁸

⁵ Vö. BRAVO LIRA, *Derecho romano y codificación civil*.

⁶ A történeti jogi iskolára és annak hatására nézve lásd az újabb magyar szakirodalomból: FÖLDI – HAMZA, *A római jog története és intézményei*.

⁷ *Johann Gottlieb Heineccius* hírneve a több, mint 150 kiadást (részben átdolgozást és fordítást) megért Intitúció-tankönyvén alapul. Lásd az irodalomból: LUIG, *Die Anfänge der Wissenschaft vom Deutschen Privatrecht*.

⁸ SAMTLEBEN: *Andrés Bello*. *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*.

3. Andrés Bello kodifikátori tevékenységéről

Kiemelkedő jelentőségű *Andrés Bello*-nak a chilei polgári törvénykönyvvel (*Código civil de la República de Chile*) kapcsolatos tevékenysége.⁹ Itt kívánunk utalni arra, hogy Chile területén a spanyol hódítást követően eleinte a római jog hatását tükröző kompilációkat (*Breviarium Alaricianum*, *Fuero Juzgo*, *Fuero Real*, *Siete Partidas*, *Ordenamiento de Alcalá* stb.) alkalmaztak, de hatályosult a spanyol jog részletes kodifikációját jelentő, 1567-ben kihirdetett *Nueva Recopilación* is. Hatályos volt ezen felül az 1680-ban kihirdetett és a kolóniákon alkalmazott *Recopilación de las Leyes de las Indias*, akárcsak az 1805-ös, IV. Károly (1788–1808) spanyol uralkodó által kihirdetett *Novísima Recopilación*.¹⁰

Hangsúlyozandó, hogy *Bello* kodifikációról alkotott felfogása már a kezdettől fogva nem volt végleges és pontos, azaz precízen definiálható. Mi is elfogadjuk a 2022-ben elhunyt jeles chilei romanista, *Alejandro Guzmán Brito* megállapítását, miszerint *Bello* három, egymást követő fázisban jutott a jogi „konszolidációtól” a valódi, modern értelemben vett kodifikációig. Chile formailag 1810-ben, ténylegesen azonban csak évekkel később, 1818-ban vált független, szuverén állammá. Az első, 1833-ig terjedő szakaszban, amely kezdetét a Chile számára jó félévszázadon át a békés, töretlen fejlődés jogi kereteit biztosító alkotmány elfogadása jelentette, *Andrés Bello* a kodifikációt, mint a hatályos jog pusztá rendezését, konszolidációját gondolta el, összegyűjtve és technikailag „megtisztítva” a joganyagot. A második, 1834-től 1838-ig terjedő, legjelentősebbnek tekinthető szakaszban a konszolidációt összekapcsolta az átfogó reform szükségességével, támaszkodva a már létező, hatályos európai kódexek – így elsősorban a francia *Code civil*, az osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB)¹¹ és nem utolsósorban, svájci relációban, a neves jogtudós, *Samuel Ludwig Schnell* (1775–1849) által szerkesztett Berni Magánjogi Törvénykönyv (1824–1830)¹² – nyújtotta tapasztalatokra. Az 1838–1849 közötti harmadik periódusban továbbfejlesztette és kifejtette a már korábban formálódó, inkább csak csíráiban, embrionális módon jelentkező (mutatkozó) elgondolásait. A kodifikációs munkálatok során *Andrés Bello*-t a legteljesebb nyitottság, párbeszédre, dialógusra való készség, s a társadalmi valóság, realitás folyamatos figyelemmel kísérése és figyelembevétele jellemezte.¹³ E kódexet számos állam sajátjaként fogadta el. A kódex továbbá az egész dél-amerikai kontinens jogfejlődésére oly nagy hatást gyakorolt, hogy *Bello*-t joggal tekinthetjük egész Latin-Amerika civiljogi törvényhozójának, kodifikátorának.

⁹ *Andrés Bello* kodifikátori tevékenységét átfogóan elemzi a nemzetközi hírnévnek örvendő chilei romanista, *Alejandro Guzmán Brito*. Lásd GUZMÁN BRITO: Andrés Bello Codificador.

¹⁰ Lásd összefoglalóan: BERNAL – DE JESÚS LEDESMA: Historia del derecho romano y de los derechos neorromanistas.

¹¹ Lásd BRAVO LIRA, Puntales de la codificación en el Viejo y en el Nuevo Mundo (1797–1855).

¹² Az osztrák ABGB-t követő, az ún. *berni csoport* kantonjainak kódexei közé tartozó Berni Magánjogi Törvénykönyvre nézve lásd HAMZA, Az európai magánjog fejlődése 125.; HAMZA, Entstehung und Entwicklung der modernen Rechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition 236–249. és újabban HAMZA, Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano 238.

¹³ *Andrés Bello* a chilei polgári jog kodifikálásának, hosszú időn, 15 éven át tartó nagy munkáját 1840-ben kezdte meg.

Az 1855-ben elkészült, a törvényhozás (*Congreso*) által a következő évben, 1856-ban kihirdetett és 1857-ben hatályba lépett chilei polgári törvénykönyv, amely csekély módosításokkal ma is hatályban van, tartalmilag részben a francia *Code civil*-t követi.¹⁴ A *Código de la República de Chile*, bár nem tartalmaz általános részt (*parte general*), szerkezeténél fogva eltér a francia mintától, modelltől.¹⁵ A kódex összeállításánál *Andrés Bello*, aki a római jogot is művelte, tekintettel volt a római jogi hagyományokat („*acervo jurídico romano*”) követő spanyol jogi dogmatikára és magánjogi kódex-tervezetre,¹⁶ éppúgy, mint a német pandektisztika, pandektatudomány – elsősorban *Friedrich Carl von Savigny* (1779–1861) – tanaira. Ezen felül kimutatható a kódexben szabályozott jogintézményekben *Jean Domat* (1625–1696), *Robert-Joseph Pothier* (1699–1772), *Merlin*, *Favard de Langlande*, *Jean-Etienne-Marie Portalis* (1745–1807), *Raymond Théodore Troplong*¹⁷, *Pardessus* és *Carl Salomo Zachariae von Lingenthal* (1769–1843) munkáinak hatása is.¹⁸ Figyelembe vette – többek között – a francia *Code civil*-t, az osztrák ABGB-t (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*), a *Louisiana Civil Code*-ot, a porosz *Allgemeines Landrecht*-et, és az 1838-ban elfogadott holland *Burgerlijk Wetboek*-ot. A kódex Általános Részt (*Parte General*) nem tartalmaz. A kódex struktúrája a következő: az általános rendelkezéseket tartalmazó *Titulo preliminar*, a családi jogi viszonyokat is szabályozó személyi jogi rész, a dologi jogi rész, az öröklési jogi rész, amelyhez kapcsolódnak az élők közötti ajándékozást szabályozó szakaszok, és végül a szerződéses kötelek.

Andrés Bello összességében véve kivételesen eredeti művet alkotott, amely az állandóan változó társadalmi-gazdasági viszonyok ellenére ma is, a hatálylépésétől számított jó másfél évszázaddal később is jól alkalmazható törvénytől a joggyakorlatban.¹⁹ Említést és komoly figyelmet érdemel, hogy a chilei kódex tulajdonjogot definiáló 582. szakasza nem egyszerűen a francia *Code civil* 544. szakaszának fordítása. *Bello* a tulajdon (*propiedad*) abszolút jellegét túlzottan tartva, annak korlátait hangsúlyozva definiálja a tulajdont.²⁰

Ez a törvénykönyv struktúrája és terminológiája alapján alapvető iránymutatásul, modellként szolgált 1860-ban Ecuador, 1871-ben Venezuela, 1887-ben Kolumbia, majd több közép-amerikai ország – így Nicaragua (1867 és 1909 között), Guatemala, Honduras, Salvador és Panama – magánjogi kódexeinek előkészítésénél, illetve szerkesztésénél.²¹ A *Bello* által szerkesztett *Código civil* hatott továbbá az argentin,

¹⁴ VISO, Del derecho romano al Código de Don Andrés Bello 3077–3082.

¹⁵ Lásd GUZMÁN BRITO, Historia Literaria del Código civil de Chile.

¹⁶ *Andrés Bello* különös figyelemmel volt *Florencio García Goyena* (1783–1855) 1851-ben elkészült, és a következő évben közzétett tervezetére, a *Concordancias, motivos y comentarios del Código civil español*-ra.

¹⁷ Lásd TROPLONG, Le droit civil expliqué. *Andrés Bello Troplongnak* e többkötetes, a francia *Code civil*-t értelmező művét használja fel a *Código civil* szerkesztésénél.

¹⁸ Lásd BRAVO LIRA, Beziehungen zwischen der europäischen und iberamerikanischen Kodifikationen.

¹⁹ Lásd a régebbi szakirodalomból: ALESSANDRI: De los Bienes és LIRA: El Código Civil y el Nuevo Derecho.

²⁰ Lásd AMUNÁTEGUI PERELLÓ, The Definition of Property in Andrés Bello's Code and the Limits of Use against the Rights of Others 107–118.

²¹ A Chilei Magánjogi Törvénykönyv hatására nézve lásd HAMZA, Az európai magánjog fejlődése; NELLE, Entstehung und Ausstrahlungswirkung des chilenischen Zivilgesetzbuches von Andrés Bello; HAMZA, Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé européen 181.; HAMZA, Entstehung und

Dalmacio Vélez Sársfield szerkesztette polgári törvénykönyvre, valamint az uruguayi és a paraguayi *código civil*-ek megalkotására.²² Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy *Bello* kódexét a kitűnő római jogász és kodifikátor, *Augusto Teixeira de Freitas* (1816–1883) is figyelembe vette a brazíliai polgári törvénykönyv alapjául szolgáló *Esboço de Código Civil* szerkesztésénél.²³ Feltétlenül említést érdemel továbbá az, hogy a chilei *Código civil* hatással volt az 1898-ban elfogadott japán polgári törvénykönyvre is.²⁴

A chilei kereskedelmi törvényt, amelynek szerkesztésében *Andrés Bello* szintén komoly szerepet vállalt, 1865-ben hirdették ki, és 1867-ben léptették hatályba. Ez az eredeti alkotásnak tekinthető kereskedelmi törvénykönyv nagy hatással volt az 1869. évi panamai, az 1877. évi guatemalai, az 1882. évi ecuadori, az 1887. évi kolumbiai, az 1888. évi hondurasi, valamint az 1904. évi salvadori kereskedelmi törvényre. Ezt a *Código de comercio*-t 1983-ban átfogó módosításnak vetették alá. Megjegyzendő, hogy a gazdasági társaságok jogát egy önálló, 1981-ből származó törvény (*ley*) szabályozza.

4. Andrés Bello tudományos munkásságáról

Joggal önálló, átfogó elemzés tárgyát képezhetné *Andrés Bello* államszervezői tevékenysége, amelyet mint a kormány (*gobierno*), állam (*estado*) nagy tekintélynek örvendő főtisztviselője, szenátora, egymást követő elnökök komoly befolyással rendelkező tanácsadója, konzultánsa fejtett ki. Ilyen irányú igen aktív működésének anyagát összegyűjtött műveinek két kötete tartalmazza.

Az első kötet *Andrés Bello* szenátusban kifejtett munkájához kapcsolható. Szenátorként több jogterület reformmunkálataiban is közreműködött. A második, *Textos y mensajes* című kötet, amelynek összeállítása *Guillermo Felis Cruz* kutatásainak eredménye, a ténylegesen *Bello* által szerkesztett, de a vezető politikusok által szignált (jegyzett) anyagokat, elaborátumokat tartalmazza.

Fontosak és ma is aktuálisak *Andrés Bello*-nak a maximális törvénytisztelet (*reverentia legis*, illetve *reverentia legum*) fontosságát elemző, a kodifikációs munkálatok köréből való, a *Jeremy Bentham* (1748–1832) hatását tükröző büntetőjogi és büntetésvégrehajtási munkái. Ezek közül különösen figyelemre méltóak *Andrés Bello*-nak az igazságszolgáltatást és az eljárásjogot vizsgáló írásai. *Bello* politikai és közigazgatási nézeteivel kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy *Andrés Bello* jogi és társadalmi gondolatainak egyik, talán legfontosabb és bizonyos aspektusaiban legaktuálisabb része az, ami az ún. politikai joggal (*derecho político*), a politikai szociológiával, filozófiával, és a közigazgatással, az állami adminisztrációval kapcsolatos.

Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition 650–653.; HAMZA, Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano 587–591.

²² Lásd a gazdag szakirodalomból összefoglalóan: GUZMÁN BRITO, La codificación civil en Iberoamérica.

²³ *Augusto Teixeira de Freitas* 1860 és 1864 között szerkesztette a terjedelmes, 4908 artikulusból álló *Esboço*-t, amely végül is befejezetlen mű (tervezet) maradt. Lásd összefoglalóan: Augusto Teixeira de Freitas e il Diritto Latinoamericano.

²⁴ Lásd AMUNÁTEGUI PERELLÓ: Andrés Bello y el Código civil japonés? 313–323.

Feltétlenül kiemelendő, hogy *Bello* felfogásában az alkotmányfogalom egyszerre etikai-jogi és politikai-társadalmi tartalmú. *Andrés Bello* ugyanis az alkotmányt (*constitución*) olyan alapvető szövegnek tekinti, amelynek szorosan kapcsolódnia kell a korszak társadalmi valóságához. Alapjául kell továbbá szolgálnia az ország törvényhozási rendszerének, a hatóságok gyakorlatának és az állampolgárokhoz (*ciudadanos*) való viszonyának. Az alkotmánynak továbbá *Andrés Bello* nézete szerint egyensúlyt kell teremtenie a szilárd kormányzat és a szabadságjogok érvényesülésének, érvényre juttatásának követelményei között.

Andrés Bello társadalomfejlődéssel kapcsolatos gondolatait vizsgálva különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, hogy *Bello* (ön)életrajza egyik fejezetének „*A szociológus*” címet adta, ami miatt őt még életében komoly kritika, sőt egyenesen támadás érte. A kifejezés csakis abban a jelentésében értendő, hogy *Bello* számos műve társadalmi üzenetet hordoz és gondolatait az objektíve felfogott társadalmi realitás (*realidad social*) tanulmányozásának, alapos vizsgálatának szentelte, kiemelve például a mezőgazdaság szerepét a térség, a dél-amerikai kontinens népeinek kialakulásában, ethnogenezisében.

Megállapíthatjuk, hogy annak ellenére sem találkozunk *Andrés Bello*-nál a marxizmusra való utalással, hivatkozással, hogy a marxista gondolkodók művei a 19. század derekán kétségtelenül már a Chilében élő, alkotó gondolkodók körében is ismertek voltak. *Bello* ugyanakkor jogos aggalommal szemlélte a hagyományos, tradicionális társadalmi kereteket szétromboló, megsemmisítő ipari kapitalizmus (*capitalismo industrial*) mind nagyobb mértéket öltő térnyerését, előretörését. *Andrés Bello* meggyőződéssel vallotta, hogy a túlságosan nagy vagyoni egyenlőtlenség (*desigualdad patrimonial*) súlyos, kibékíthetetlen társadalmi ellentétek, bajok egyik – tegyük hozzá – ha ugyan nem a legjelentősebb) forrása, előidézője.

Andrés Bello árnyalt, ma is hasznosítható elemzést ad a dél-amerikai kontinens koloniális múltjáról és jelenéről: „*Ha valamit örököltünk a spanyoloktól, az nem más, mint minden külföldi uralom engesztelhetetlen gyűlölete.*” – írja igen szemléletesen és meggyőzően. Innen eredeztethető a függetlenség (*independencia*) és szabadság (*libertad*) közötti megkülönböztetése. Latin-Amerikában azonban *Andrés Bello* nézete, felfogása szerint a függetlenség és a szabadság konfliktusban van egymással. „*A szabadsághoz függetlenség kellett, és a függetlenség bajnoka diktátorrá lett, s az kellett, hogy legyen*” — írja *Simón Bolívar*-ról (1783–1830) az elkötelezett humanista és enciklopédikus műveltségű jogtudós és államférfi *Andrés Bello*.

Simón Bolívar-t és *Andrés Bello*-t lényegében ugyanaz a kérdés, probléma foglalkoztatta: mely intézményrendszer képzelhető el és realizálható az új, függetlenségüket, szuverenitásukat frissen elnyert latin-amerikai államok számára. *Simón Bolívar* zseniális megérzéseivel, intuitív módon próbálta megválaszolni ezt a kérdést. *Andrés Bello*-nak, mint a magánjog (*derecho privado*) nagyhatású, nemzetközileg is elismert és nagyra értékelt kodifikátorának és jeles római jogásznak lehetősége volt arra, hogy három évtizeden át tartó, fáradhatatlan, megszakítás nélküli munkával feleljen rá.

Felhasznált irodalom és források

- Augusto Teixeira de Freitas e il Diritto Latinoamericano. Roma 1988
- ALESSANDRI, Arturo: De los Bienes. Santiago de Chile 1937
- AMUNÁTEGUI PERELLÓ, C. F.: Andrés Bello y el Código civil japonés? Andrés Bello and the Japanese Civil Code? Revista Chilena de Derecho 2012/39. sz. 313–323.
- AMUNÁTEGUI PERELLÓ, C. F.: The Definition of Property in Andrés Bello's Code and the Limits of Use against the Rights of Others. Osaka University Law Review 2010/57. sz. 107–118.
- BERNAL, Beatriz – DE JESÚS LEDESMA, Jozé: Historia del derecho romano y de los derechos neorromanistas (De los orígenes de la alta edad media). Mexico 1992
- BRAVO LIRA, Bernardino: Beziehungen zwischen der europäischen und iberamerikanischen Kodifikationen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung 1986/103. sz.
- BRAVO LIRA, Bernardino: Derecho romano y codificación civil. De los dos grandes modelos europeos, austríaco (1797) y francés (1804), al código de Chile (1855). In: Sesquicentenario del código civil de Andrés Bello. I. k. Santiago de Chile 2005
- BRAVO LIRA, Bernardino: Puntos de la codificación en el Viejo y en el Nuevo Mundo (1797-1855). Tres grandes modelos: von Martini an Austria, Portalis en Francia y Bello en Chile. In: GUZMÁN BRITO, Alejandro (szerk.): El código civil de Chile (1855—2005). Santiago de Chile 2007
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei. 25. átdolg. és bőv. kiad. Budapest 2021
- GUZMÁN BRITO, Alejandro: Andrés Bello Codificador. Valparaiso 1982
- GUZMÁN BRITO, Alejandro: Historia Literaria del Código civil de Chile. Santiago de Chile 2005
- GUZMÁN BRITO, Alejandro: La codificación civil en Iberoamérica. Santiago de Chile 2000
- HAMZA Gábor: Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. Budapest 2009
- HAMZA Gábor: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé européen. Budapest 2005
- HAMZA Gábor: Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano. Santiago de Compostela 2013
- HAMZA Gábor: Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján. Budapest 2002
- LUIG, Klaus: Die Anfänge der Wissenschaft vom Deutschen Privatrecht. Ius Commune 1967/1. sz.
- LIRA, Pedro: El Código Civil y el Nuevo Derecho. Santiago de Chile 1944
- NELLE, Dietrich: Entstehung und Ausstrahlungswirkung des chilenischen Zivilgesetzbuches von Andrés Bello. Frankfurt am Main 1988
- SAMTLEBEN, Jürgen: Andrés Bello. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 1982/46.
- STEGEGER, Hanns-Albert: Weltzivilisation und Regionalkultur. Die Bedeutung des Römischen Rechts für die lateinamerikanische Universität im 19. und 20. Jahrhundert. Erlangen 1989
- TROPLONG, Raymond-Theodore: Le droit civil expliqué. Paris 1835
- VAISSE, E.: Bibliografía de don Andrés Bello. In: FELIÚ, G.: Estudios sobre Andrés Bello. Santiago de Chile 1966
- VISO, Luis René: Del derecho romano al Código de Don Andrés Bello. In: Sodalitas. Scritti in onore di A. Guarino. VI. kötet. Napoli 1984